

Şâ'ib", a.e., XXIV/1-2 (1977), s. 202-221; Meserret Dirîöz, "Sa'ib'in Türkçe Şiirleri", TKA, XVI/1-2 (1977), s. 277-301; Ahmed Temim Dârî, "Mevlânâ Şâ'ib-i Tebrîzî Şâ'ir-i Hikmet ü 'İrfân", Dâniş, sy. 17-18, İslâmâbâd 1368/1989, s. 52-79; Ahmet Kartal, "Sa'ib-i Tebrizi ve Türkçe Şiirleri", Türk Kültür İncelemeleri Dergisi, sy. 7, İstanbul 2002, s. 209-238; Tahsin Yazıcı, "Sâib", İA, X, 75-77; Munibur Rahman, "Şâ'ib", EI² (Ing.), VIII, 851-852.

CENGİZ SADIKOĞLU

SÂİBE

(السائبة)

Câhiliye Arapları'nda bazı dinî hüküm ve örfle konu olan deve veya koyun.

Sözlükte "akmak; başını alıp istediği yere gitmek" anlamlarındaki *seyb* (*seyebân*) kökünden türeyen *sâibe* "istediği yere gidip dolaşması için saliverilen hayvan" demektir. Câhiliye Arapları hastalıktan şifa bulmak, uzun bir yolculuktan selâmetle dönmek, savaşta galip gelmek amacıyla veya bir nimete şükretmek niyetiyle adak adadıkları zaman ilâhları ve putları uğruna bir deve salıverir, buna *sâibe* adını verirlerdi. Bu devenin sağılması, tüyünün kırılması, sırtına binilmesi yahut yük yüklenmesi yasaklanır, bu durumdaki hayvanların sütünü yalnızca kendi yavruları veya yolcular içebilirdi (Buhârî, "Menâkıb", 9; "Tefsîr", 5/13). Hayvanları takdis etme anlamına gelen bu âdeti ve putlara kurban adamayı ilk defa Hicaz'da başlatan kişinin Amr b. Luhay el-Huzâî olduğu rivayet edilmektedir.

Sâibe uygulamasının hangi hayvan hakkında ne tür durumlarda gerçekleştirildiği hususunda farklı açıklamalar yapılmış olup bunlardan bazıları şöyledir: 1. Sâibe, ilâhlar veya putlar adına saliverilen yahut ilâhların ve putların hizmetçilerine verilen deve, koyun veya sadece koyun demektir (Cevâd Ali, VI, 205). 2. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'ya göre sâibe, hepsi dişi olmak üzere on batın doğuran ve bu sebeple sahibi tarafından saliverilen vedir. Bu deveyi binilmez, tüyü kırılmaz, sütünü sadece yavrusu veya yolcular içebilir, öldüğü zaman ise herkes onun etinden yiyebilirdi. Sâibe, bahîrenin anası konumunda tutulurdu (*Me'âni'l-Kur'ân*, I, 322; bk. BAHİRE). 3. Mâtürîdî'ye göre sâibe, hastalıktan şifa bulan veya uzun yolculuktan dönen kişinin adak olarak salıverdiği vedir. 4. Mâverdî'nin Şâfiî'den naklettiğine göre sâibe Câhiliye döneminde hac tavafi yapıldıktan sonra serbest bırakılan vedir (geniş bilgi için bk. Cevherî, I, 150; Ma'mer b. Mü-

Sâib-i Tebrîzî
divanından
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Hacı Mahmud
Efendi,
nr. 5048, vr. 1^{ab})

hayalleri, lafız ve mâna sanatındaki mahareti, geniş muhayyilesi ve yeni mazzunlar bulması ile önem kazanır.

Eserleri. 1. *Divân*. Farsça divanındaki birçok gazel aynı vezin ve kafiyede olup bunlarda çeşitli beyitler bir kelime değişikliğiyle tekrar edilmiştir. Gazellerin özelliklerinden biri de beyitler arasında konu birliğinin görülmemesi olup hemen her beyit ayrı bir mâna taşır. Senâî, Ferîdüddin Attâr, Kâsım-ı Envâr, Takî-i Evhadî, Hâfız-ı Şîrâzî gibi elliye yakın şaire nazîre olarak yazdığı gazellerinde aşk, tasavvuf hikmetle ilgili konuları işlemiştir. Daha hayatta iken divanı hediye olarak hükümdarlara gönderilmiştir. Çok sayıda yazma nüshası bulunan ve farklı sayıda şiir içeren divanı birçok defa Hindistan (Leknev 1801, 1875, 1919; Madras 1265, 1919; Kânpur 1871; Lahor 1903; Bombay 1912, 1919; nşr. Mümtâz Hasan, Karaçi 1971) ve İnan'da (nşr. Emîr-i Firûzkûhî, Tahran 1333, 1336 hş.) yayımlanmıştır. Muhammed-i Kahramân tarafından *Divân-ı Şâ'ib-i Tebrîzî* adıyla altı cilt halinde neşredilen divanı (Tahran 1364-1370 hş.) 73.000 beyit içermektedir. Şiirlerinden yapılan seçmeler İnan'da birçok defa basılmıştır. 2. *Kandehâr-nâme*. 1058 (1648) yılında II. Abbas ile Şah Cihan arasında meydana gelen ve Kandehâr'ın II. Abbas tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanan savaşa dair 135.000 beyitlik bir mesnevidir. 3. *Maḥmûd u Ayaz*. Daha önce birçok kimse tarafından işlenmiş olan Sultan Mahmud'un sâkisi ve ne-

dimi Ayaz ile olan münasebetlerinden bahseder. 4. *Beyâz*. 800 kadar şairle kendine ait şiirlerden seçmelerden ibaret olup 25.000 kadar beyit içermektedir. 5. *Mir'âtü'l-cemâl*. Güzellerin tarifi ve aşkla ilgili şiirlerinden oluşmaktadır. 6. *Meyhâne*. Sâib'in şarap ve içki meclisleri konu edilen şiirlerini toplamıştır. 7. *Vâcibü'l-hıfz*. Gazellerinin matla' beyitlerini ihtiva eder. 8. *Ârâyiş-i Nigâr*. Kadınların ayna vb. süs eşyalarına dair şiirlerini içerir. Eserlerini kapsayan *Külliyât-ı Emîr-i Firûzkûhî* (Tahran 1345 hş.) ve Muhammed Abbâsî (*Külliyât-ı Şâ'ib-i Tebrîzî*, Tahran 1361, 1373 hş.) tarafından yayımlanmıştır. Türkçe şiirlerinin Meserret Dirîöz (bk. bibl.), Hamit Araslı (*Sâ'ib-i Tebrîzî: Şiirler*, Baku 1946) ve Muhammed-i Kahramân (*Divân-ı Şâ'ib-i Tebrîzî*, Tahran 1370 hş., V, 3425-3445) tarafından üç ayrı neşri yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahid Destgirdî), Tahran 1352 hş., s. 217-220; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 252; Lutf Ali Beg, *Âteşkede* (nşr. Hasan Sâdât Nâsîrî), Tahran 1336 hş., I, 120-128; Browne, *LHP*, IV, 265-276; Şibli Nu'mânî, *Şî'rü'l-'Acem* (trc. M. Takî Fahr-i Dâi-yi Gilânî), Tahran 1363, III, 158-171; M. Ali Beyyet, *Dânişmendân-i Âzerbaycân*, Tahran 1314 hş., s. 217-226; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1271-1284; Şâ'ib ve *Sebk-i Hindî* (nşr. M. Resûl Der-yâgest), Tahran 1354 hş., II, 252; "Şâ'ib-i Tebrîzî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380 hş., IV, 1565-1575; Ali Genceli, "Tebrizli Saib", *Türk Amacı*, I/1, İstanbul 1942, s. 33-37; I/2 (1942), s. 52-60; Bânû Kerîmî, "Der Hâşiye-i Sebk-i Şâ'ib", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî*, XXII/91-92, Tahran 1976, s. 116-129; Muzâhir Musaffâ, "Şâ'ib der

sennâ, s. 180; Taberî, VII, 56-60; Mâtürîdî, IV, 357; İbnü'l-Cevzî, II, 437-438; İbn Kesîr, II, 665).

Kurban kesme ibadetinin hemen bütün dinlerde bulunduğu bilinmektedir. İslâm dini açısından kurban kişinin kendi mülkünde bulunan bir hayvanı Allah yolunda feda etmesi, bunun yanında kendince cazip olan beşerî-nefsânî arzularından uzaklaşması, ayrıca kesilen kurban sayesinde fakirlerin beslenmesine katkıda bulunmasıdır. Câhiliye döneminde bir yönüyle kurbanı benzeyen geleneğe ise bazı hayvanlar bahîre, sâibe, vasîle, hâmî adıyla yaratılış amacına aykırı tarzda, bir nevi takdis edilerek veya putlara adanarak bir süs hayvanı gibi serbest bırakılmaktadır. Tevhid ilkesini esas alan İslâm dini, Câhiliye Arapları'nın bu geleneğine benzeyen bütün uygulamaları yasaklamış, metafizik gerçekliği bulunmayan ve topluma faydası olmayan telakkileri reddetmiştir (el-Mâide 5/103; el-En'âm 6/136, 138-139, 142-143).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh* (nşr. Ahmed Abdülgafûr), Beyrut 1990, I, 150; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* (nşr. Râid b. Sabrî), Amman, ts., s. 454, 742; *Lisânü'l-Arab*, "syb" md.; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Yûsuf Necâtî - M. Ali en-Neccâr), Beyrut 1980, I, 322; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzû'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, s. 177-181; İbn Kuteybe, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1398/1978, s. 147; Taberî, *Câmi'u'l-be'yân* (Bulak), VII, 56-60; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Mehmet Boynukalın), İstanbul 2005, IV, 355-358; Mekki b. Ebû Tâlib, *Tefsîrû'l-müşkil min Ğarîbi'l-Kur'ân* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1406/1985, s. 72; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990, XII, 115-117; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesir*, II, 437-438; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-âzîm*, Beyrut 1385/1966, II, 665; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 459; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî* (nşr. M. Hüseyin el-Arab), Beyrut 1417/1997, V, 60-63; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1823; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 205.

MUHAMMED ARUÇI

SAİD

(السعيد)

İman edip

iyi ameller işlemesi sayesinde
âhirette mutluluğa erecek
mümin anlamında bir terim.

Sözlükte "mutlu ve bahtiyar olmak" anlamındaki sa'd kökünden türeyen saîd kelimesi "mutlu ve bahtiyar kişi" demektir. Karşıtı olan şakî ise "bahtsız ve mutsuz" mânasına gelir. Saâdet ve şekâvet de (mutluluk ve bedbahtlık) bunlarla irtibatlıdır.

Râgıb el-İsfahânî saadeti "hayra ermesi için insana ilâhî yardımın ulaştırılması", şekaveti de "insanın, hayra ermesini sağlayacak olan ilâhî yardımdan mahrum bırakılması" diye tanımlar (*el-Müfredât*, "sa'd" md.). Terim olarak saîd "iman etmesi ve iyi ameller işlemesi sayesinde âhiret mutluluğuna erip cennete girecek mümin", şakî de "inkâr etmesi ve kötü ameller işlemesi yüzünden âhirette bedbaht olup cehenneme girecek kâfir veya fâsık" anlamına gelir.

Kur'an'da âhiretle ilgili olarak saîd ve şakî kelimeleri bir yerde geçer. Âhirette insanlar saîd ve şakî olmak üzere ikiye ayrılır. Saîd olanlar cennete, şakî olanlar cehenneme girecektir (Hûd 11/105-108). Şekavet kavramı "dünyadaki bedbahtlık ve meşakkat" mânasına da kullanılmış, şakî ayrıca "en bedbaht ve en kötü" anlamına gelen eş-kâ şeklinde Kur'an'da yer almıştır (el-A'lâ 87/11). Bu âyette en kötülerin en büyük ateşe atılacağı haber verilmiştir. Hadislerde de saadet ve şekavet kavramları birlikte zikredilir. Bazı hadislerde saîd yerine "ehlü's-saâde" ve "ehlü'l-cenne" tabirleri kullanılmıştır (Âcurrî, s. 173-174). Hadis rivayetlerinde belirtildiğine göre Cenâb-ı Hak insanı ana rahminde yaratırken bir melek gönderir, ona çocuğun cinsiyeti, ömrü, rızık ve amellerinin yanı sıra saîd veya şakî olacağını yazdırır; bundan sonra kalemler kurur, defterler dürülüp kaldırılır (*Müsned*, I, 375, 383, 414; Buhârî, "Bed'ü'l-ḥalk", 6, "Kader", 1; Müslim, "Kader", 1). Âhirette insanların bir kısmının saîd, bir kısmının şakî olacağını bildiren âyet indirilince Hz. Ömer, "Ey Allah'ın elçisi! O zaman neye göre amel edeceğiz, yazılıp bitirilene göre mi yoksa henüz yazılıp bitirilmeyene göre mi?" diye sormuş, Hz. Peygamber de şu cevabı vermiştir: "Ey Ömer! Yazılıp bitirilmiş olana göre; kalemler onu yazıp kurmuş, kaderler bitmiştir, fakat herkese yaratılışına uygun olan işler kolaylaştırılmıştır" (Müslim, "Kader", 6-8). Diğer bir rivayete göre Resûl-i Ekrem, Allah'ın her insanın cennette veya cehennemdeki yerinin yanı sıra saîd veya şakî olacağını önceden bilip yazdığını anlatınca bu durumda gayret sarfetmeyi bırakmak gerektiğini söyleyen bazı sahâbîlere, "Hayır, öyle değil; siz amel etmeye devam edin, herkese yaratılışına uygun işler kolaylaştırılır" demiş ve ardından da: "Allah yolunda harcama yapan, O'na saygılı olan ve en güzeli tasdik eden kimseye cennetin yolunu kolaylaştırırız. Cimrilik edip kendini Allah'tan müstağni sayan ve en güzeli -cenneti- ya-

lanlayana da en zoru -cehennemin yolunu kolaylaştırırız" meâlindeki âyeti (el-Leyl 92/5-10) okumuştur (Buhârî, "Kader", 4; Müslim, "Kader", 7).

Âlimlerin saîd ve şakî hakkındaki tanımları birbirine yakındır. Mâtürîdî'ye göre saîd işlediği hayırlı ameller sayesinde cennete, şakî de işlediği kötü ameller yüzünden cehenneme girecek kişidir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII, 238). Zemahşerî de saîdi "iyiliğinden dolayı cennet kendisine vâcib olan kimse", şakîyi de "kötülüğü yüzünden cehennem kendisine vâcib olan kimse" diye tanımlar (*el-Keşşâf*, II, 293). Âlimlerin büyük çoğunluğu hadislerde saîd ve şakî hakkında yapılan açıklamaları Allah'ın iradesi ve insanın özgürlüğüyle ilişkisi yani kader açısından değerlendirmiştir. Bu sebeple muhaddisler ilgili hadisleri eserlerinin kader bölümünde zikretmiştir. Ebû Hanîfe, kıyamete kadar vuku bulacak bütün olayların ilâhî ilme göre kayıt altına alındığını söylemiş ve bu görüşüne insanların yaptığı her şeyin defterlerde yazılı olduğunu bildiren âyetle (el-Kamer 54/52-53) kaleme dair hadisleri (Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Kader", 17) delil getirmiştir (Ebû Hanîfe, *el-Vaşıyye*, s. 90). Ancak Ebû Hanîfe, Allah'ın levh-i mahfûzdaki yazısının verilmiş bir hüküm değil bir nitelendirme olduğunu belirtmiştir (*el-Fıkhü'l-ekber*, s. 72). Eş'arî de insanın ana rahminde saîd veya şakî olarak yazılmasını ilâhî ilmin kesinliği ve kaderin mevcudiyeti bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre Allah'ın hadislerde zikredilen hususları meleğe yazdırması O'nun mutlak ilminin olmuş veya olacak bütün nesne ve olayları kapsadığını kanıtlar. Bu sebeple Allah var olacağını bildiren âyetler de yazılır ve yazılır (el-İbâne, s. 202-204). Bazı âlimler her çocuğun fitrat üzere doğduğunu bildiren hadislerle (Buhârî, "Cenâ'iz", 80, 93; Müslim, "Kader", 6) çocuğun ana rahminde iken saîd veya şakî olduğunun kaydedildiğini açıklayan hadisleri birlikte değerlendirmiş ve insanların daha yaratılışın başlangıcında (bezm-i elest) saadet veya şekavet, iman veya inkâr üzere yaratıldığını ileri sürmüştür. Buna göre şakî bezm-i eleste insanlardan söz alındığı günden beri iman etmeyen, saîd ise iman eden kişidir (*a.g.e.*, s. 207-208; Pezdevî, s. 177; Kurtubî, XIV, 25). Cebriyye'ye mensup olanlar hariç âlimlerin büyük çoğunluğu insanoğlunun bezm-i eleste veya ana rahminde iken saîd yahut şakî olacağını bilip yazılmasını onun iradesiyle yok etmediği kanaatinde. Zira Allah, kulun neler yapacağını zaman-